

Presentació del monogràfic. Les altres transicions. Experiències i relats oblidats, alternatius i resistents als relats hegemònics de la transició a la democràcia

Coordinat per

Josepa Cucó i Giner i Joaquim Rius-Ulldemolins

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

En contrast amb el caràcter unívoc del discurs hegemònic sobre la Transició espanyola, els articles d'aquest monogràfic ens mostren la rica i no poques vegades contradictòria complexitat d'un procés que s'esguarda des d'un posicionament crític. Un contingut que hem englobat sota l'etiqueta *les altres transicions*. És a dir, es pretén construir un relat diferent sobre la Transició, allunyat del discurs dominant (i en contraposició a aquest) dels darrers quaranta anys a l'Estat espanyol sobre el període que va des del final de la dictadura fins a la victòria del PSOE en les eleccions generals del 1982. Durant aquests anys i fins a l'esclat de la crisi de 2008 i els seus efectes com a crisi política el 2012, el discurs va esdevenir part de la ideologia dominant en el sentit que hi dóna Pierre Bourdieu (Bourdieu i Boltanski, 1976); és a dir, es tracta d'uns conceptes naturalitzats i fins i tot convertits en estructura cognitiva que impedièren repensar deficiències, errors, renúncies o alternatives a la segona restauració monàrquica del 1978. En aquesta perspectiva, el règim es va transformar en allò que s'anomena *cultura de la Transició*, és a dir, una perspectiva cognitiva presentista que reinterpretava el passat en funció de la legitimació del present i *oblidava*, per exemple, els compromisos amb el dret d'autodeterminació o la continuïtat entre el règim franquista i el regnat de Joan Carles I. Alhora, aquesta cultura de la Transició va generar un pretés consens extensiu a totes les capes de poder de la societat, des de l'Estat profund d'alts funcionaris i jutges fins als cantants pop, passant per escriptors, periodistes o historiadors; es va generar, doncs, un consens gairebé absolut sobre l'esmentat relat dominant (Martínez, 2012).

Durant aquests anys es va construir un clivatge en la política i el camp acadèmic de l'Estat espanyol entre els que donaven suport a la Transició i els que la criticaven. Els primers la situaven de model (si no un model de democràcia de qualitat, ideal, almenys sí una via pacífica a la democràcia), mentre que els segons, com una ocasió perduda o, el que és pitjor, com una traïció dels dirigents a les esperances populars. El debat, però, va ser desigual, ja que els que estaven a favor de la Transició disposaven d'uns altaveus potents als mitjans de comunicació o ocupaven llocs centrals al camp intel·lectual i cultural, com per exemple en revistes, editorials o institucions culturals (Pecourt, 2008). El resultat d'aquesta hegemonia va ser la reïficació d'un discurs que situava la Transició com un pacte exitós entre elits (amb diferents

matisos respecte al paper del moviment antifranquista), un trànsit sense ruptura de la llei a la llei. Aquest discurs produïa un consens a la dreta i l'esquerra promotora del pacte: es feia un encés elogi de la monarquia com a element modernitzador i de continuïtat fins a extrems idealistes, i també del balanç global del procés en haver aconseguit —almenys en aparença— passar d'un règim autoritari en crisi a un sistema democràtic equiparable en tots el sentits a les democràcies occidentals avançades. Finalment, com a corol·lari de les argumentacions favorables al nou règim del 1978, es produïa un eixordador silenci pel que fa a tots els crims del franquisme o de la repressió i quant a la violència que es va desenvolupar durant aquest període (Casals, 2016).

Alhora, el triomf del nou statu quo i del discurs que el legitimava va portar a l'exclusió altres corrents polítics que propugnaven una ruptura; de fet, totes les posicions a l'esquerra del PSOE i del PCE van ser expulsades a les *catacumbes* de la vida política i cultural. Així, va quedar silenciada el discurs de l'esquerra revolucionària, de l'anarquisme o dels moviments socials anticapitalistes, que criticaven el nou règim per oligàrquic i per defraudar les expectatives que havien tingut una bona part dels sectors populars i de les minories nacionals de l'Estat, ja que, en bona mesura, van resultar defraudades en el desenvolupament del nou règim autonòmic que ben aviat va tancar les expectatives d'un canvi democratitzador i d'una descentralització de més abast (Bagur i Diez, 2005; Cucó, 2002).

No obstant això, tal com es va desenvolupar a l'Estat espanyol la Transició, ni de bon tros va ser el millor model d'entre els processos de democratització, començant per l'absència de trencament jurídic, polític i cultural amb el règim anterior. Els relats hegemònics sobre aquest canvi de règim han obviat la forma en què es va desenvolupar la Transició a l'Estat espanyol, elitista i amb un règim fortament oligàrquic, a diferència de Portugal, ja que en la transició d'aquest país es va produir una ruptura i una democratització més profunda (Fishman i Lizardo, 2013). Caldrà esperar als anys dos mil per tal que les crítiques tornen a prendre un abast major i, sobretot, per tal que ocupen novament un espai més central en els debats socials i acadèmics, que eixiran de l'ostracisme a què havien estat confinats durant trenta

anys amb el sorgiment de diversos llibres dedicats a les lluites de les forces polítiques rupturistes contra la dictadura i la continuïtat monàrquica (Wilhelmi, 2016), en congressos i trobades sobre els altres protagonistes de la Transició (Fundación Salvador Seguí, 2017) o en forma de documentals que recuperen la memòria històrica, incloent en aquest període aquells altres períodes de repressió i resposta popular, com l'assassinat de Valentín González a València en el transcurs d'una vaga (Confederación General del Trabajo, 2017). Així, el paper de les altres esquerres, el moviment sindical revolucionari o els nous moviments socials ecologistes, feministes i LGTB en la Transició ha tornat a ésser recuperat i valorat en el mateix moment que les places s'omplien de nou i hi confluien les antigues generacions de militants amb les noves fornades d'activistes (Antentas, 2016).

Per tot això, aquest monogràfic vol intentar corregir aquest dèficit en l'anàlisi de la Transició i donar veu a aquelles dimensions que han restat, per l'exercici del poder ideològic durant aquest període, esmorteïdes o silenciades —malgrat la seua importància històrica—, ja que no eren coherents amb la idea consensual, elitista i edulcorada de la Transició. Per això, també vol recuperar la història dels partits i moviments socials a l'esquerra de l'esquerra que va pactar amb el règim, analitzar el sorgiment dels incipients nous moviments socials o fer llum sobre la repressió policial i el silenci ideològic que es va produir sobre aquests sectors que proposaven una ruptura democràtica amb el règim anterior i un sistema social alternatiu. Alhora, es vol donar veu als discursos crítics sobre la Transició i fer un balanç de les interrupcions o les continuïtats amb els moviments i partits polítics actuals que pugnen pel canvi social i polític, com l'antiglobalització, els moviments urbans, el 15M, la crisi territorial o l'anomenada nova política del segle XXI.

Els treballs de Jordi Borja i Jaime Pastor ens ofereixen sengles mirades panoràmiques que coincideixen a enllaçar dos moments agitats i crítics de la societat espanyola: el passat —representat per la Transició Democràtica— i el present. Les seues postures i visions es mostren, però, diferents i distanciades, amb divergències que es palesen tant en el tractament diferencial que atorguen al PCE-PSUC, com en els èmfasis i silencis presents en els relats respectius. Així, mentre que Borja fa esment del paper del PSOE, Pastor no en fa cap menció; uns posicionaments que s'inverteixen en el que concerneix a l'esquerra revolucionària, curiosament absent del text de Borja.

L'article de Jordi Borja presenta la Transició com un procés amerat, des de l'inici, de fortes restriccions i ambigüitats, però que, tanmateix, tingué la virtut de desbloquejar la via de la democràcia. Per això, malgrat el seu caràcter limitat i frustrat, i malgrat la persistència d'una cultura política amerada de reaccionarisme, l'autor considera erroni establir una continuïtat entre Transició i franquisme. Els mites i contramites teixits al seu voltant serveixen a Borja per a enllaçar el passat i el present polític i per a reflexionar sobre un possible horitzó que ens acoste a la utopia. Els grups guanyadors de la Transició generaren una narració (el mite de la Transició «angelical») que es va difondre arreu del món i que afirmava el caràcter exemplar de la democràcia iniciada. Però qualificar aquest mite d'«irritant falsificació històrica» no el porta a enaltir els suposats encerts

del contramite. Generat a l'inici per la frustració de la militància antifranquista que esperava grans canvis polítics i socials de la Transició, la versió actual —més ideològica, més primària i més basada en prejudicis que en coneixements, segons Jordi Borja— es forja en les noves generacions que pugnen en l'actualitat des de formacions diverses (els Comuns, Podemos, En Marea o Compromís) per una renovació en profunditat de la democràcia, uns desafiaments que l'autor sospesa.

El treball de Jaime Pastor ens ofereix una versió sintètica i acurada de la Transició Democràtica. L'estructura de la narració adopta un caràcter cíclic: comença i acaba amb l'actual crisi sociopolítica i el nou cicle de protestes que l'acompanya; pensar sobre ambdues qüestions, la crisi i les protestes, el condueix a indagar críticament en les arrels del règim actual (la Transició) i el mite que les embolcalla. Descriu primer les fases a través de les quals s'establiren alguns consensos bàsics entre la majoria de les forces en litigi (els «poders fàctics», l'elit reformadora i l'oposició moderada), uns acords que afectaren de manera notable el passat i el present, però també el futur de la nació. Els consensos cristal·litzaren en tres fites clau: la Llei d'amnistia (1977), els Pactes de la Moncloa (1977) i la Constitució (1978), a la qual el text dedica especial atenció i de la qual es reporten febleses i inconsistències. En un segon moment, Pastor ens revela la seua tesi sobre la Transició: fou una transacció asimètrica amb conseqüències gravíssimes, entre les quals destaca el ràpid procés de «transformisme» experimentat pels principals partits de l'oposició per tal d'adaptar-se als límits del canvi marcats pels «poders fàctics» i per a poder presentar-se com a alternança en el Govern als partits de la dreta (UCD i AP, principalment).

A continuació, els articles de Pilar Toboso i Josepa Cucó ens parlen respectivament de dos actors de la Transició, el moviment feminista i l'esquerra revolucionària, exclosos del discurs oficial i als quals l'acadèmia ha prestat, en general, una atenció deficient. Ambdós corrents partien d'una base similar —premisses i reivindicacions compartides amb els homònims europeus i desenvolupament de trets particulars deguts a la pressió del context franquista—, però el transcurs de la Transició els va afectar de manera molt distinta. Així, el text de Pilar Toboso mostra la reeixida del feminisme postfranquista, que a la llarga arribà a trastocar el model social i familiar dominant, i va contribuir alhora a consolidar la cultura democràtica. Tres importants factors es troben a la base del seu èxit. Primer, malgrat ser un moviment minoritari, encara que molt actiu, els seus objectius i campanyes aconseguiren presència i visibilitat en els mitjans de comunicació, un fenomen força important si el que es pretén és guanyar audiència. Segon, paral·lelament, les feministes crearen espais propis de trobada (llibreries, revistes, editorials, etc.; els «contrapúblics subalterns» dels quals parla Nancy Fraser), on formulaven contradiscursos i interpretacions, perfilaven interessos i necessitats, i els feien circular (Fraser, 1999). Tercer, malgrat els desacords existents al seu interior, el feminisme espanyol aconseguí crear un espai unitari (la Plataforma de Organizaciones Feministas), des del qual es construïren objectius i accions comunes. Amb aquest bagatge, mitjançant l'actuació de les diputades a les Corts —les vint-i-una congressistes elegides en les eleccions de 1977— i la pressió del moviment als carrers s'obrí un nou escenari que forçà a modificar les lleis en sentit igualitari.

Com evidència el text de Josepa Cucó, la fortuna de l'esquerra revolucionària fou gairebé la inversa. Formades cap a finals dels seixanta, les distintes formacions van experimentar un breu però intens període de creixement cap a la meitat dels setanta, etapa durant la qual jugaren un paper decisiu en els conflictes de determinats sectors productius i en les mobilitzacions que en aquells moments commoïen les bases de la societat espanyola, en especial en el moviment de veïns, d'estudiants i feminista. Durant aquest període i en mig d'una forta fragmentació, les distintes organitzacions revolucionàries desenvoluparen un activisme considerable en fàbriques i carrers, universitats i barris. També treballaren de manera activa a favor de la ruptura democràtica, rebaixant el grau revolucionari del seu discurs per tal d'assumir l'estratègia esmentada com a pròpia. Però la seua progressió es va veure limitada per la particular dinàmica que prengué el canvi polític després la mort de Franco. Excloses de les negociacions i pactes entre el Govern franquista i l'oposició moderada, patiren importants derrotes en els successius comicis electorals celebrats abans de 1980. Juntament amb altres raons, aquest seguit de desfetes propicià un ràpid declivi del conjunt de formacions que va desembocar, poc després, en un procés generalitzat d'extinció del qual se'n salvaren ben pocs.

L'article de Benjamín Tejerina, encara que també reconeix, com Cucó, un cert apaivagament i desencant en les dues dècades posteriors a la Transició, destaca l'excel·lent amplitud de mobilització als anys setanta i la capacitat que hi hagué per a crear i consolidar els moviments estudiantil, obrer, veïnal, antinuclear, feminista i nacionalista que caracteritzen l'etapa inicial de l'actual règim del 78 i, alhora, posen el germen de les successives onades de mobilització fins a l'actualitat. Tejerina en realça unes empremtes visibles, com haver posat fi al silenci del franquisme, la recuperació del carrer per part d'una ciutadania activa i la socialització de generacions d'activistes. Alhora, destaca la seua institucionalització durant el període democràtic i la seua capacitat de detectar problemes socials i aconseguir reformes legals, a partir no tant del consens que assenyala la historiografia oficial de la Transició, sinó d'un profund conflicte ideològic que encara segueix en bona mesura vigent, tal com podem veure en la nova onada de mobilització que hem anomenat 15M.

Per últim, dos articles elaborats per Arnaud Dolidier i Pere Beneyto coincideixen a destacar el paper dels sindicats en la Transició, però difereixen parcialment en el punt de vista i la valoració del resultat. Per una banda, Pere Beneyto critica la visió elitista de la Transició i la caracteritza com una obra col·lectiva, en la qual el moviment obrer va tenir un paper destacat. A partir de l'anàlisi de les grans vagues del 76 al 79, proposa que, posteriorment, el moviment obrer i sindical va tenir un paper propositiu en la construcció d'un nou model de relacions dominants, una dimensió poc reconeguda pels relats preponderants de la Transició. Per altra banda, centrant-se en el moviment sindical de base, Arnaud Dolidier analitza els moviments socials obrers durant la Transició Democràtica espanyola, específicament entre el 1976 i el 1978. En aquest període, segons Dolidier, podem observar com es transformen els discursos i representacions entorn de l'assemblearisme obrer, que

havia protagonitzat bona part de la lluita contra el franquisme i que amenaçava de desbordar la Transició pactada entre les velles elits franquistes i part dels dirigents del moviment obrer controlat pel PCE i el PSOE. Així, a mesura que avança la Transició, aquests líders, que van esdevenir una peça central dels pactes que permeteren la creació del règim del 78, comencen a operar, en conjunció amb mitjans intel·lectuals i periodístics, la construcció d'«una nova esfera conceptual acompanyada de discursos que desprestigen les pràctiques assembleàries», acusades de «desestabilitzar el procés polític en curs». Aquest canvi discursiu s'opera també en termes cognitius, de manera que s'estigmatitzen els tipus de lluites rupturistes com «vaga salvatge» i s'introdueixen els nous termes de la socialdemocràcia amb conceptes com «moderació», «negociació» o «reforma» per conceptualitzar les relacions socials i laborals, la qual cosa influeix en el decurs de l'acció col·lectiva fins apaivagar la via rupturista.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Antentas, J. M. (2016). Podemos and the Spanish political crisis. *Labor History*, 58(4), 1-22. doi:10.1080/0023656X.2017.1255544
- Bagur, J., i Diez, X. (2005). *La gran desil·lusió: Una revisió crítica de la Transició als Països Catalans*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa.
- Bourdieu, P., i Boltanski, L. (1976). La production de l'idéologie dominante. En *Actes de la recherche en sciences sociales*, 2(2), (p. 3-73). París: Le Seuil.
- Casals, X. (2016). *La transición española. El voto ignorado de las armas*. Barcelona: Pasado & Presente.
- Confederación General del Trabajo. (2017). *Valentín. La otra transición*. València: Confederación General del Trabajo.
- Cucó, A. (2002). *Roig i blau: La transició democràtica valenciana* (1a ed.). València: Tàndem.
- Fishman, R. M., i Lizardo, O. (2013). How macro-historical change shapes cultural taste: Legacies of democratization in Spain and Portugal. *American Sociological Review*, 78(2), 213-239. doi:10.1177/0003122413478816
- Fraser, N. (1999). Repensando la esfera pública. Una contribución a la crítica de la democracia actualmente existente. *Ecuador Debate. Opinión pública*, 46, 139-174.
- Fundación Salvador Seguí. (2017). Congreso «Las Otras Protagonistas de la Transición. La Izquierda Radical y los Movimientos Sociales» (Madrid, 24-25 de febrero de 2017). Madrid: Fundación Salvador Seguí / Universidad Complutense de Madrid.
- Martínez, G. (ed.) (2012). *CT o la Cultura de la Transición. Crítica a 35 años de cultura española*. Madrid: Penguin Random House Grupo.
- Pecourt, J. (2008). *Los intelectuales y la transición política. Un estudio del campo de las revistas políticas en España*. Madrid: CIS.
- Wilhelmi, G. (2016). *Romper el consenso. La izquierda radical en la transición española (1975-1982)*. Madrid: Siglo XXI.

